

Ortnamnsforskningens praktiska uppgifter

av Fil. lic. Carl Lindberg

Föreläsande uppsats, som publiceras på uppmaning av Ströms hembygdsförening, utgör i väsentliga delar ett omtryck av en artikelserie, som varit införd i Östersunds-Posten den 27 april, 4 maj och 11 maj 1935.

Ortnamnen ha i alla tider haft förmåga att fånga människors intresse. Var och en har utifrån sin erfarenhet sökt finna deras rätta innebörd. En av dem som tidigast sysslade med vårt läns ortnamn, var Olof Rudbeck. I sin strävan att sprida ljus över Sveriges forntid tog han även ortnamnen till hjälp, och särskilt i våra nordliga trakter fann han ett tacksamt material för sina yverborna spekulationer. Med sina stora perspektiv generades han givetvis föga av sådana futiliteter som ljudlagar o. d., vilka en senare tids forskning ägnar större uppmärksamhet. I sin omkring år 1700 utgivna *Atlantica* förklarar han t. ex. namnet Härjedalen som 'herulernas dal' — herulerna voro som bekant en germansk folkstam, som under folkvandringens dagar gjorde tillvaron osäker på det europeiska fastlandet. En mindre yverboren namntolkare sammanställer givetvis namnet Härjedalen med Härjån, en biflod till Ljusnan. Helagsfjället identifierar Rudbeck med — naturligtvis, höll vi på att säga — det från antiken bekanta berget Helicon, där Apollo och sånggudinnorna drevo sitt spel. En nyktert tänkande härjedalsbo sammanställer väl fjällnamnet hellre med de närliggande små Helagssjöarna och förmodar att dessa ursprungligen hetat Helagen — jämför Malmagen, Bolagen, Hotagen och andra sjönamn på -agen! Det är ju bekant, att mycket stora berg och fjäll ofta fått namn av närliggande obetydliga sjöar. Dessa sistnämnda ha i forna tider spelat en större roll i lanthushållningen och därför i allmänhet tidigare fått namn.

Det dröjde länge, innan ortnamnsforskningen avgjort fjärmade sig från den fantastiskt djärva metodik, som utmärkte Rudbecks etymologier. Ännu på 1890-talet förmodade en om norrländsk hembygdsforskning mycket förtjänt man, att by- och sjönamnet Bensjö(n) i Bräcke hade sin förklaring däruti, att våra förfäder tvättat relik, heliga mäns ben, i nämnda sjö — onekligen en intressant tolkning, fastän ganska verklighetsfrämmande. Om namnet Bensjö överhuvud har något med ben att göra — det uttalas Bennisjö — finns det närmare till hands liggande förklaringar. Namngivarna i den grå forntiden hade kanske vid nämnda sjö påträffat en mängd ben, rester efter någon masslakt, som tidigare besökare anställt på vildren och älg. Annars låter det tänka sig, att sjön fått namn av sin krokiga avloppså och att namnet är besläktat med ordet bända, på jämtska bäänn = böja. Några språkliga hinder för en sådan tolkning finnas ej.

När genom ett kungligt brev år 1902 Ortnamnskommissionen eller, som den då kallades, ortnamnskommittén tillsattes, skedde detta inte direkt i den avsikten, att man

ville råda bot på den dilettantmässighet, som dittills i stor utsträckning gjort sig gällande på ortnamnsforskningens område. Statsmakternas aktion förestavades av rent praktiska hänsyn. Man ville rätta de talrika inkonsekvenser och felaktigheter, som under årens och århundradenas lopp insmugit sig i de i jordeböcker och andra officiella arbeten förtecknade by- och gårdnamnen. Ett exempel — hämtat från Jöran Sahlgrens Vad våra ortnamn berätta. I 1569 års jordebok upptas i Närke en åker, som kallas Blacha åker. 1573 skrivs den Bilaka, ett år senare Bijlicha, två år därefter Bijlvckie åker och 1589 Bijlöcke åker. År 1594 har en skrivare ytterligare vanställt namnet, så det blivit Wijlochie åker. Tre år senare trodde sig en skrivare förstå, vad namnet egentligen betydde, och rättade det till Willåkers åker. Denna namnform tilltalade länge de följande skrivarna, men år 1688 kom det en som »rättade» namnet till en Villåker, och 1763 förtydligades detta till en vild åker. Den som skrev den nu gällande jordeboken 1880 var en praktisk man. Han skrev helt enkelt 1 åker! — Trots den metamorfos som namnet under tidernas lopp undergått i jordeboken, kallas ifrågasvarande lokalitet i orten fortfarande för Blacka, alldeles som den hette på 1500-talet, ett vittnesbörd om något om den folkliga traditionens pålitlighet.

För den planerade granskningen av ortnamnen i jordeboken hade man ett föredöme i Norge. År 1863 beslutades där en revision av »matrikeln», d. v. s. jordeboken, ur kameral synpunkt. I samband därmed fann man det lämpligt att även avhjälpa de bristfälligheter, som vidlåde själva namnen på jordeboksenheterna. För detta ändamål tillsattes en kommitté, i vilken givetvis i främsta rummet den språkliga fackkunskapen var företrädd. År 1892 var revisionen av jordeboken färdig med de av den nämnda kommittén föreslagna ändringarna av ortnamnen. Den stora mängd undersökningar rörande namnens ursprung och historia, som kommittén föranstaltat och som givetvis ej kommit med i jordeboken, har sedermera utgivits separat i ett 20-tal band, i regel ett för varje amt. Detta verk, Norske Gaardnavne, utgör sålunda en förteckning över samtliga härads-, socken- och bynamn i Norge med uppgift om deras ursprung. Arbetet har givetvis rönt ett kolossalt intresse bland såväl fackmän som allmänhet.

Den kommitté för undersökning av ortnamnen i Sverige, som k. m:t år 1902 tillsatte, bestod av tre personer, varibland den bekante Adolf Noreen, dåvarande professorn i nordiska språk vid Uppsala universitet. Kommittén fick närmast i uppdrag att »för ett län eller landskap låta verkställa undersökning av namnen å byar och gårdar ävensom å viktigare berg samt större skogar, sjöar och landsträckor». Av viss anledning valde kommittén Älvsborgs län till sitt första operationsfält. Undersökningen lades på en betydligt bredare basis än i Norge. Förutom att s. k. naturnamn medtogos, fann kommittén det nödvändigt att undersöka även namn på mindre bebyggelser, hemmansdelar, lägenheter o. d., och att så fullständigt som möjligt excerpera de urkundssamlingar, vari ortnamnens äldre skriftformer finnas att tillgå. Efter bearbetning av materialet har kommittén utgivit Ortnamnen i Älvsborgs län i ett 20-tal band, i regel ett för vart härad. För varje namn (härad, by, gård etc.) anges där dels dess äldre skrivningar och dess innebörd, dels den moderna form som namnet på grund därav bör ha och som k. m:t och Kammarkollegium efter vederbörande jordägares hörande har godkänt som officiell namnform. Liksom det motsvarande norska arbetet är verket tillgängligt för ett mycket lågt pris, några kronor per band. Kommittén har sedermera även utgivit

ortnamnen i flera häradar av Värmlands län. — Utom revisionen. av jordeboksnamnen tillhör det Ortnamnskommissionen att granska namnen på kartor, som utgivnas av Rikets allmänna kartverk. Hur pass nödvändigt detta är, inses lätt, om man vet att överförandet till riksspråk av de ofta svårförståeliga dialektala namnen tidigare helt omhänderhafts av kartografer, som ej varit införsatta i de olika dialekterna, lika litet som de förstått efter vilka grunder namnen böra upptagas i riksspråket. Det kan nämnas, att professor Herman Geijer i en rad arbeten utförligt behandlat sistnämnda spörsmål och att han därvid i särskild grad uppmärksammat de jämtländska ortnamnen. — Frånsett Ortnamnskommissionens arbeten ha under årens lopp en mängd specialundersökningar ur reell synpunkt av svenska ortnamn och ortnamnsgrupper publicerats av enskilda forskare. För Jämtlands vidkommande är ännu ytterst litet gjort i detta avseende.

De nuvarande ledamöterna i Ortnamnskommissionen utgöras av professorn i nordiska språk vid Uppsala universitet B. Hesselman, ordf., professorn i nordisk ortnamnsforskning vid samma universitet. J. Sahlgren, sekr. och arkivföreståndare, och kammarrådet E. Schalling, skattmästare. Under kommissionen sorterar Svenska ortnamnsarkivet i Uppsala, dit namnmaterialet insamlas. I Göteborg och Lund finnas dessutom lokala arkiv för Göteborgs och Bohus län resp. Skåne. Enligt en av k. m:t stadfäst plan skall år 1938 hela landets ortnamnsmaterial vara insamlat. Undersökningarna äro f. n. slutförda för större delen av landet. Vad Jämtlands län beträffar äro uppteckningarna ute i bygderna i stort sett färdiga. Endast vissa kompletteringsarbeten återstå. Dialektuttal och övriga erforderliga upplysningar ha antecknats för cirka 40,000 jämtländska och härjedalska ortnamn. Uppteckningarna ha utförts av studerande i nordiska språk, vilka genomgått länet socken för socken och by för by. Som sagesmän ha givetvis i främsta rummet äldre personer nyttjats.

Om ortnamnsforskningens medel ha redan några antydningar gjorts. Vi vilja något ytterligare beröra dem. Först en anmärkning! Ortnamnen indelas i bebyggelsenamn (eller kulturnamn) och naturnamn. De förra beteckna, såsom namnet anger, bebyggelser och utgöras sålunda av namn på landskap, tingslag (häradar), socknar, byar, gårdar, hemmansdelar, avsöndringar, lägenheter, torp, fäbodas etc. Naturnamnen åter beteckna naturlokaliteter, d. v. s. sjöar, åar, vikar, öar, uddar, berg, stenar, skogar, myrar, ängar, åkrar, vägar, broar, gränsmärken etc. Många bebyggelsenamn ha ursprungligen varit naturnamn, t. ex. de jämtländska sockennamnen Hackås, Ström, Klövsjö, Lit, Alsen, Kall — de fyra sistnämnda ursprungligen sjönamn. Bebyggelsenamn som redan från början varit sådana, äro t. ex. Böle (=boställe) och Håkanstad (=ställe där en person Håkan slagit sig ned). — För att rätt kunna tolka ett ortnamn måste man främst känna till dels det nuvarande dialektuttalet, dels äldre skriftformer, dels — i synnerhet då det gäller ett naturnamn — naturförhållandena på platsen. För bestämmandet av en bebyggelses ålder är det därjämte viktigt att ha kännedom om eventuella fornlämningar på platsen.

Vad först dialektuttalet beträffar, är detta för de många naturnamn, som sakna skriftbelägg, givetvis den ena källan. Beträffande andra namn gäller det, att om de ej kunna uppvisa äldre skriftformer än några århundraden gamla, så är det nuvarande dialektuttalet i allmänhet ett betydligt säkrare medel vid fastställandet av namnets innebörd. Då emellertid namnen

på grund av språkutvecklingen så småningom avslipar och ibland synas obegripliga i sin nuvarande form, visa ofta äldre namnformer, i synnerhet medeltida, ett ursprungligare utseende av namnet än det moderna dialektuttalet och äro sålunda värdefullare vid namntolkningen. Det gäller härvidlag, åtminstone vid mera svårtydda namn, att uppsåra så många gamla skriftformer som möjligt. Det kan nämligen inträffa, att om av ett namn endast ett medeltida belägg är känt, detta är felstavat eller på annat sätt förvanskat. — Ortnamnens äldre skriftformer äro att finna förnämligast i de s. k. diplomerna (gamla köpebrev o. d.) och i jordeböckerna, men även i tiondelängder, kyrkböcker, domböcker, lantmäterihandlingar o. d. Av dessa källor kunna diplomerna anses som viktigast ur den synpunkten att de gå längst tillbaka i tiden. De äldsta från våra trakter datera sig sålunda till slutet av 1200-talet. De jämtländska och härjedalska diplomerna före år 1550 — de flesta finnas avtryckta i det norska diplomatariet, de äldre även i det svenska — uppgå till cirka 900 och innehålla flera tusen ortnamnsbelägg, huvudsakligen bebyggelsenamn. Bland dem återfinnas dock inte på långt när alla dåvarande byar i länet — åtskilliga äro däremot nämnda ett flertal gånger. Till komplettering få vi i första hand använda jordeböckerna, som innehålla fullständiga förteckningar över byarna och av vilka den äldsta från vårt län bevarade daterar sig till 1540-talet (utgiven i Fornvårdaren 1926). De återstående skriftliga källorna, i allmänhet från 1600-talet och senare, rådfrågas sedan, i den mån det nuvarande dialektuttalet inte omedelbart låter förklara sig ur diplom- eller jordeböksbeläggen eller om dessa synas mindre tillförlitliga. Beträffande jordeböckerna för våra trakter från tiden före 1645 kan observeras, att de (med undantag av några svenska årgångar från 1560-talet) dels i hög grad slarvigt återge ortnamnen, dels visa starkt inflytande av danskan. Detsamma gäller domböckerna från nämnda tid. I kyrkböckerna däremot (från och med slutet av 1600-talet) finner man i allmänhet mycket goda namnformer — förklarligt nog, eftersom prästerna i motsats till jorde- och domböckernas skrivare genom mångårigt umgänge med ortsbefolkningen tillägnat sig dess uttalsvanor. — Sedan man på detta sätt fått en uppfattning om de olika namnens utveckling genom tiderna, kan man med tillhjälp av ordböcker över fornspråket och dialekterna utfinna namnens betydelse.

Efter vilka grunder böra jordeböksnamnen revideras? — Ortnamnens riksspråksform bör som allting annat vara ändamålsenlig. Denna självklara sats innebär, att riksspråksformen i möjligaste mån skall återge det uttal, som användes av dem som närmast ha med namnen att skaffa, d. v. s. ortsbefolkningen. I allmänhet är det ganska lätt att tillämpa denna princip. I vissa fall lämnas dock rum för en viss tvekan. Om ett ortnamn för den levande språkkänslan innehåller ett ord, som (i samma grammatiska form) finns i riksspråket, så bör man använda den stavning ordet har där. Ett ortnamn som Högen måste skrivas så, även om det uttalas Haugen, Hujjen eller dylikt. Annorlunda är det, om namnet innehåller ett ord, som saknar motsvarighet i riksspråket, t. ex. det bynamn i Kall, som uttalas ungefär Gaundan (officiella namnet är Gånälven). Senare hälften av namnet blir ju -dalen på riksspråk, men förra hälften innehåller ett ord som saknas i riksspråket. Man har då två alternativ: att skriva Gaundalen, varigenom man så nära som möjligt återger dialektuttalet, eller att skriva Gøndalen, med tanke på att Kallmålets au motsvarar riksspråkets ö — jämför t. ex. att ordet högen i Kall uttalas haugen. Den förstnämnda skrivningen är avgjort att föredraga. Formen Gøndalen skulle nämligen ge upphov till uttalet Jøndalen — *g* framför *ö* uttalas ju i riksspråket som *j*: gök, göra etc.

— och en sådan skrivning uppväcker inte ens hos en språkman någon större glädje. I förbigående observera vi, att den skrivare, som fabricerat den officiella namnformen Gånälven, haft svårt att komma till rätta med namnet. — Av bl. a. estetiska skäl torde invånarna i byn Tullingsås i Ströms socken föredraga den officiella skrivningen av bynamnet framför formen Tullsås, som motsvarar dialektuttalet. Om fackmannen i detta fall gör en eftergift i kravet på ändamålsenlighet, så räknar han det som en vinst, att den officiella formen bättre ger uttryck åt namnets betydelse: 'åsen vid sjön Tullingen (ett länge-sedan försvunnet namn på den närliggande Lillsjön). — Det finns andra hithörande fall, där en fackman kan vara mera tveksam, men det skulle ta utrymmet alltför mycket i anspråk att redogöra för dem.

Den bristande överensstämmelsen mellan skriften och dialektuttalet beror i ett mycket ringa antal fall därpå, att den officiella namnformen återger ett äldre, nu försvunnet uttal. Avvikelserna i skriften ha i stället mestadels tillkommit genom felskrivning, missuppfattning eller vårdslöshet eller på grund därav, att skrivaren saknat känsla för hur dialektala ortnamn böra överföras till riksspråk. Exempel på alla dessa felkällor skola lämnas i en granskning, som vi här vilja anställa med bynamnen i den nu gällande jordeboken för länet, från år 1881. Granskningen avser endast mera lättbedömda namn och blir f. ö. tämligen summarisk. Vi utgå från namnformerna i de senaste årens mantalslängder, vilka förete en modernare ortografi (v i st. för fv o. dyl.) än originalet-jordeboken — mantalslängderna bygga som bekant i likhet med jordregister, fastighetsböcker, kyrkböcker och andra officiella handlingar på jordeboken. I de fall då mantalslängderna — oftast av praktiska skäl — väsentligt avvika från jordeboken, hämtas formerna direkt ur den sistnämnda. Den ordning, vari namnen anföras, blir delvis beroende av tillfälligheter.

Bynamnet Hallen (och Oxböle) i Offerdal bör i enlighet med dialektuttalet skrivas Hallarna. Byn Äggen i Sveg bör heta Eggarna (egg = smal ås — jämför knivegg). Gäle i Näs socken bör skrivas Gälom (eller Gärdom). De nu anförda namnen äro sålunda i sin officiella form singularer, medan de i verkligheten äro pluraler. En vacklan företer i jordeboken det bynamn i Näs, som skrives Åsen eller Åsan. Den senare formen återger troget dialektuttalet och kan eventuellt användas, ehuru den ju motsvarar en riksspråksform Åsarna. Beträffande det ovannämnda bynamnet Gäle är en ändring till Gälom eller dyl. av ett visst praktiskt värde, eftersom den förebygger att ifrågavarande by i talspråk förväxlas med byn Gärde i samma socken. Båda namnen innehålla ju ordet gärde, i dialekten jä-äl. Sistnämnda by kallas i orten dock ofta Lysgärde, ett namn som rekommenderas. — Tjutboda i Bodsjö bör i enlighet med dialektuttalet skrivas Tjutbodarna. Jordeboksformen är f. ö. olämplig ur den synpunkten, att den tillhör en namntyp, som bildades under medeltiden eller ännu längre tillbaka — jämför Boda i Lit — och byn Tjutboda är i verkligheten betydligt yngre. De två bvnamnen Backen i Ås och Kall böra skrivas Backe. Berge i Ström däremot bör ändras till Berget, i synnerhet som den förstnämnda namnformen, ehuru troget återgivande dialektuttalet, ger anledning till ett uttal med felaktig (grav) betoning. De båda sistnämnda ändringarna äro dessutom viktiga, när man vet, att ortnamn i obestämd form i allmänhet äro äldre än sådana som ha bestämd form. — Stamåsen i Ström bör ändras till Stamsåsen. En skrivare har slarvat bort s-et. Valne i Lockne bör skrivas Valme — det är Valne i Alsen som förvirrat någon skrivare redan

på 1500-talet. En mängd andra exempel på dylika felskrivningar eller feltolkningar skulle kunna anföras.

Gråsjö i Bräcke, Gråsjön i Kall och Gråsjölien i Åre böra skrivas resp. Gråssjön, Gråssjön och Gråssjölien. Namnens uttal (med kort vokal) tyder på att de ej innehålla färgadjektivet grå utan det fornnorska ordet grjot, motsvarande (forn-) svenska gryt, »sten». De sjöar, som givit byarna deras namn, äro också i hög grad steniga — av de två sjöarna Gråssjön i Bräcke dock endast den västra, men det hindrar inte lagfarten! Namnet Harsjön i Alanäs återger visserligen dialektuttalet, men då det är fisken harr och inte haren det är fråga om, är skrivningen Harsjön att föredraga. Dövikén i Revsund, en by som alls inte ligger vid någon vik, bör skrivas Dövingen, såsom äldre personer i trakten ännu uttala namnet. Det är ursprungligen ett sjönamn med den hos dessa ofta förekommande ändelsen -ingen, men en skrivare på 1500-talet har satt namnet i förbindelse med Dövikén i Lockne och Ragunda. Övsjö i Revsund bör heta Ösjö = »sjön på (Ammer) ön». Socknen Bodsjö (jämte byn Bodsjö), byn Bodsjön i Åre och f. ö. även sjön Bodsjön öster om Stavre i Revsund böra alla skrivas Båd-. Av språkliga skäl kunna namnen icke innehålla ordet bod. Det är antingen substantivet både 'undervattensgrund' eller (snarast) ett verb båda 'bubbla, virvla, brusa o. d., som här föreligger. Lundsjön i Aspås bör heta Lönnsjön, vad nu förleden betyder — förmodligen är det ej fråga om trädet lönn, som är sällsynt i våra trakter. Alavattnet i Ström bör vara Allvattnet; det är socken- o. bynamnet Alanäs(et) som ställt till oreda. Järilvattnet i samma socken bör stavas Järanvattnet, Hvitvattnet i Laxsjö Vetvattnet och Rörvattnet i Hotagen Råvattnet. Faxälven i Näskott, som även benämnes Faxnålden i enlighet med en Kammarkollegii skrivelse från 1910, ligger visserligen vid en å, men efterleden -älven är en av skrivare gjord förvrängning av -nålden, som är det äldre namnet på Nåldsjön, vid vilken byn också ligger. Byn bör alltså heta Faxnålden. Namnen Landön och Rännön i Offerdal innehålla ej ordet ö utan ett gammalt ord för vatten, ög, vilket även ingår i de sjönamn, som vanligen skrivas Torrön och Hottön. En form Landögen resp. Rännögen eller dyl. rekommenderas. Nordhallen i Åre bör ändras till Norhallen: byn ligger vid sjön Noren och alls inte norrut på något sätt. Flatnor i Offerdal ligger inte vid något nor (= sund eller dyl.) utan heter rätteligen Flatmon. Det är Flatnor i Bodsjö som verkat vilseledande. — Ljungå i Hällesjö borde skrivas Lungå, såsom ibland under 1700-talet. Byn ligger vid en å, som kommer från Lungsjön och som tidigare hetat Lungån. Då emellertid detta uttal alls inte lever kvar, är ändringen för sent påtänkt. Siljåbodarna i Gillhov (jordeboken har alternativt Siljebovallen) bör i enlighet med dialektuttalet skrivas Selebodarna. Byn har benämnts efter en å Selet. Siljeåsen i Alanäs bör vara Sälgåsen. Det är nämligen trädet sälg det är fråga om. I Almås i Offerdal har det nog inte växt några almar. Det är inte heller fråga om en ås utan en mosse, men vad förleden skall ange, lämna vi t. v. osagt. Namnet bör skrivas Älmosse. Ännu mindre har det funnits ekar i Ekeberg i samma socken, om det än inte är så alldeles lätt att tyda förleden i en hast. Namnet Rönningsberg i Alsen innehåller icke ordet röjning eller dyl. utan i stället ett ord beslätat med »rem» i betydelsen grusås. Det bör skrivas Römmesberg. På Solberg i Brunflo och Hammerdal har nog inte solen skinat mer än på andra berg. Namnet bör skrivas Sålberg, ehuru man kan tvista om vad förleden betyder. Munkflohögen i Hägenås bör vara Munkflohöjden, Lövhögen i Laxsjö Lövhöjden, Hälleberg i Alsen Helgeberg (eller dyl.). — I Hå kafot,

Frostviken, har aldrig bott någon Håkan (Håka på jämtska), utan det är säkerligen det närliggande djärvt formade Karlberget som liknats vid en haka, i dialekten håckå. Bynamnet uttalas Håckåfot, vilket på riksspråk skulle bli Hakufot. Man kan emellertid välja en skriftform, som närmare ansluter sig till dialektuttalet. Hedningsflokälen i Ström har ingenting med hedningar att skaffa utan med en person Henning, som hade slått på flon. Hårbössta i Åre eller Hårbörsta, som det står på kartor, innehåller också ett personnamn och har föga med en hårborste att skaffa! Namnet bör skrivas Hårbvsta eller liknande. Torvalla i Brunflo har namn av torr jordmån, ej av guden Tor, och bör stavas därefter. Det är det närliggande Odensala som fört namnet på avvägar. — Hålland i Undersåker bör skrivas Hårdland, ev. Hå(r)land. Den officiella namnformen ger åtminstone en turist felaktiga associationer. Hårdlund i Kall (jordeboken har även formen Hålland!) är en felaktig form i st. f. Hålon, vari ordet håla ingår. Tunvågen i Hackås bör stavas Tunnvågen. Vad än namnets förled betyder, så inte är det ordet tun »inhägnad, gårdstomt» vi ha att göra med. Exempler kunna mångfaldigas.

Det har hittills i regel gällt namn som medelst en lättare retuscherung kunna bringas att bättre motsvara dialektuttalet. Men det finns massor av namn, som man måste göra mera djupgående operationer i för att få dem mer korrekta. Detta gäller i synnerhet helt unga namn, namn på byar, som anlagts under de sista 200 åren och som i de flesta fall tillkommit genom den av staten gynnade koloniseringen av avradslanden. Någon gammal namntradition har i allmänhet icke funnits, och kronans tjänstemän ha i stor utsträckning själva hittat på namnen på de nya byarna, visserligen ofta i anknytning till redan existerande namn — som de givetvis ej sällan missuppfattat — men lika ofta med sublimt förakt för dessa. — I många fall utgöres i sammansatta namn ena leden av ett helt annat ord än det i dialekten använda. Så t. ex. skrivs Ismundbacken i Kyrkås och Fjälbodarna i Lit Ismundlandet resp. Fjällandet, Våktarmon o. Tjärndalskilen (en kronopark) i Frostviken Våktaredalen resp. Tjärndalsliden, Norvallen i Sveg Bynoret o. s. v. — Ibland är det officiella namnet längre än det i orten brukade: Kvrkbolandet i Frostviken — Kvrkbolet, Renålandet i Ström — Renån, Råggmarken i Bräcke — Råggen, Fagerlandsvallen i Håggenås — Fag(er)land, Sundsvallen i Åre — Sundet, Jormvattnet i Frostviken — Jorm, Ulvsjönäs i Nvhem — Ulvsjö, Strångsund i Bodsjö — Strången. I flera sådana fall har det officiella namnet tillkommit före själva bebyggelsen såsom en beteckning för den blivande byns hela område, men då det ej varit folkligt, har det ej slagit igenom i orten. Ibland äro dessa jordeboksnamn ganska missvisande. Byn Strångsund t. ex. ligger helt enkelt vid en sjö som kallats Strången, medan ett sund Strångsundet ligger på ett betydande avstånd från byn. Stundom är det officiella namnet en förkortning av det verkliga, t. ex. bynamnet Frostviken i Frostvikens socken i stället för Frostvikbrännan (eller Brännan).

Det finns värre saker! Jordeboksnamnet är i en mängd fall ett helt annat än det verkliga. Ibland betecknar det, som vi även förut sett exempel på, en annan lokalitet än den ifrågakommande bebyggelsen, ibland åter är namnet helt eller delvis en fantasiprodukt. Landvågen är en by i Lit, som egentligen heter Bybodarna, emedan byn Byom i samma socken ursprungligen haft fåbodrar där. Den verkliga Landvågen, en vik av Långan, ligger på ett betydande avstånd från byn. Österlången är ett uppdiktat namn på en bebyggelse i Aspås, som rätteligen kallas Slättången. Långkälen i Håggenås heter

Gräningsvallen: byn Gränningen i Lit (jordebokens Grenningen) har haft fäbodrar där. Ollsta i samma socken heter egentligen Krogen, då det ursprungligen varit vilställe för vägfarande. Men man kan inte förtänka en av de första åborna, Olle, att han ville ha ett annat namn på sin gård! Krogen är också det rätta namnet på Gravarevågen i Föllinge. Byn Sandvikssjön i samma socken kallas (i den närliggande byn Sandviken) Väst-ibrännorna. Det officiella namnet är så mycket olämpligare som flera andra byar, delvis äldre, ligga vid den sjö som kallas Sandvikssjön. Beträffande två av dessa byar äro namnförhållandena fullständigt avvita. Namnet Sandviken (som ingår i sjönamnet Sandvikssjön) utgör i orten en gemensam beteckning på de två i jordeboken skilda byar, som skrivas Sandviken och Raftälven. Det sistnämnda namnet är en konstruktion. Jordebokens användning av de båda namnen är synnerligen olämplig. De namngivande lokaliteterna, en vik Sandviken (namnet lever nu ej kvar) och en å Raftan, ligga båda inom Raftälven, ån Raftan nära bebyggelsen i jordeboksbyn Sandviken, medan viken Sandviken är belägen ett gott stycke från densamma men helt nära bebyggelsen i Raftälvens by. Om det finnes någon rim och reson, borde byarna byta namn med varandra! Axelås i samma socken kallas rätteligen Moarna. Enligt uppgift fick byn vid sin tillkomst inägojord i byn Nyland (inemet en mil därifrån), där det verkliga Axelås ligger. Holmsjön (jordebokens Holmsjö) är ett dumt påhitt i stället för det klingande namnet Gysen, som allt fortfarande av de äldre begagnas om byn och sjön. Gruveln är det rätta namnet på kyrkbyn Hotagen, liksom Storvattnet på byn Gunnarvattnet i samma socken. Lidsjöberg i Alanäs heter rätteligen Gärdsjön. Byn ligger vid en sjö med detta namn och alls inte vid Lidsjön. Mullnäset i Hammerdal är ett fantasinamn för Låsen. Byn ligger alls inte på något näs utan på en ås vid en sjö Låsjön. Byn och åsen hette väl ursprungligen Lå-åsen. Gården (byn) Hösjön i Ström kallas av inbyggarna i det närliggande Långåsen, ett namn vari även gården H. innefattas, för Åtgården, d. v. s. gården bredvid. Namnet Hösjön användes endast om sjön vid gårdarna. Grubbfjället är rätta namnet på den gård i Laxsjö, som officiellt kallas Almdalen. Det sistnämnda namnet lär ha påfunnits av en lantmätare, som vid avvittringen skall ha anträffat några exemplar av trädet alm i byn. I Offerdal finna vi en rik flora av delvis konstruerade namn: Aspbacken i stället för Bodnäset, Björknäset för Storhön, Backen för Hön (= höjden), Kvarnbacken för Rissnet o. s. v. Det sistnämnda namnet betyder »den risiga trakten» och dess pluralform finna vi i namnet Rissna i Sundsjö, vilket alltså ev. kan skrivas Rissnen. I Kall är det förtroendeingivande Ede ett förstucket namn för Storbrännan (eller Brännan) och Sandnäset för Åsingen, det sistnämnda ursprungligen ett sjönamn. Backsjönäset i samma socken är ett misstänkt namn (det borde åtminstone heta Bak-) i stället för det i orten begagnade Kuckret, som låter roligt, vad det nu skall betyda (ursprungligen = sundet mellan Baksjön och Änjan?). I Åre är Enbogen ett alldeles obrukligt namn för Rundhögen. Det officiella namnet åsyftar förmodligen den stora åkroken Bågen ovanför Rekåns inflöde i ån Enan en halv mil eller längre från byn. I Undersåker är det välbekanta namnet Vallbo en förvanskning av Movallen. Byn, som omges av stora moar, var ursprungligen fäbodställe under Ottsjö. Om vi göra ett hopp till Bräcke, finna vi ett gammalt fäbodställe även i Hällsluten, som är officiella namnet på Vallan. Nybodarna i Gillhov däremot kallas av ortsbefolkningen för Sjöänden, d. v. s. änden av sjön Näkten. De med jordeboksnamnet åsyftade fäbodarna ligga ett stycke från byn. I Håsjö är Brännorna det verkliga namnet på byn Svedjelandet. Det sistnämnda går tillbaka på Svedje avradsländ, som innehades av den äldre byn Svedje och på vilket

flera andra byar än Svedjelandet anlagts. Södra delen av Hällesjö socken företer en trist anblick. Sålunda äro t. ex. Eltnäset, Gustafsnäs, Hillersberg (jordebokens Hilleberg) och Småtjärnarna — ett par av namnen påminna starkt om moderna villanamn! — mer eller mindre verklighetsfrämmande beteckningar för bebyggelserna Örasjön, På berget (eller dyl.), Svarthöjden och Mon. Vid Eltnäset och Gustafsnäs finns inte en tillstymmelse till ett näs och vid Småtjärnarna inga tjärnar!

Det ser tröstlöst ut. Man får emellertid vara glad, att vederdöpnigen i våra trakter ej antagit sådana orgieartade former som i vissa andra landsändar: i Västerbotten finnas två bynamn Nidolf och Matsneke, som tillkommit på det sättet, att några lantmätare eller vilka det var, Flodin och Ekenstam, vände sina namn bakfram! — Det finns dock ett känt jämtländskt namn som måste tydas på ett något likartat sätt, Gillhov, kapellförsamlingen i Hackås. Man har alltid satt ett frågetecken för namnet. Något hov, hedniskt tempel, har säkerligen aldrig funnits i trakten. Bebyggelsen har tillkommit först på 1700-talet. Området hette då och på 1600-talet officiellt Gillhovskälens avradsland. Det verkliga namnet torde ha varit endast Kälen eller dyl. De centrala byarna i Hackås hade fäbodrar där — bland dessa byar säkerligen också Gillsta och Hov!

Ur praktisk synpunkt synnerligen otillfredsställande beteckningar äro t. ex. dubbelnamn av typen Byom eller Nybodarna (i Nyhem), där alltså en by har två officiella namn. Ifrågavarande by heter egentligen Byesbodarna — ursprungligen fäbodrar under Bye i Mariebv. Andra dylika äro Kälen eller Näckstabodarna (i Gillhov; jordeboken har endast Kälen), som i orten kallas Nordvallen, och n:r 2 Hemsjö eller Lillkrogen (i Bräcke), som i dagligt tal endast bär det sistnämnda namnet (till skillnad från Jämtkrogen vid Medelpadsgränsen). Hemsjö eller Sunnansjö i Hällesjö har i verkligheten endast det senare namnet. Den by i Sundsjö, som i jordeboken skrives Binkälen eller Holmtjern, kallar ingen vettig människa annat än Holmsjö, eftersom den ligger vid en sjö Holmsjön. Namnet Binkälen betecknar i stället en skogstrakt som ligger bortåt en mil avlägset från Holmsjö och som tillhör helt andra byar. — En lika vanlig namntyp är Holmtjärn med Åsmarken (i Bräcke), en beteckning som i verkligheten motsvaras av Holmtjärnskilen eller endast Kilen. Bodal med Toskviken (i Brunflo) kallas Bodal — bebyggelsen Toskviken ligger huvudsakligen i en annan by. Backen med Viken (i Brunflo) kallas endast Backen — Viken är i stället namn på en grannby. Lassbyn med Ångsta (i Lockne) heter endast Lassbyn — Ångsta är likaledes en by för sig. Stengärde med Bjärme (i Näs; jordeboken hur tillägget betr. hemmanet n:r 1) bär i verkligheten endast det förstnämnda namnet — Bjärme är en stor by för sig. Jordeboksbeteckningarna i de sistnämnda tre fallen skola förstås så, att ifrågavarande byar vid något tillfälle fått sig tilldelade mark från en grannby. Stamnäs med Boda (i Sundsjö) heter endast Stamnäs. Boda var en gård långt uppe i skogen, som blev öde för många herrans år sen. Medskogen med Långåskans (i Hede; jordeboken har namnen i omvänd ordning och förbundna med "eller") kallas av vanliga dödliga endast för Medskogen. Den omständigheten att byn tidigare varit anslagen som slätterlägenhet till skansen i Långå (som ligger ett par mil därifrån!), har inte ens för en fornforskare ett sådant affektionsvärde, att han önskar se den förevigad i jordeboken på detta sätt.

Som synes är det en mängd namn i vår nuvarande jordebok, som äro mer eller mindre otillfredsställande. De som här förtecknats äro f. ö. endast ett urval. Och det är sämre ställt hos oss än i sydligare landskap, delvis beroende på att man där i större utsträckning haft tillgång till infödda tjänstemän, som haft större kunskap om och respekt för de gamla namnen och namnformerna. Därmed är ingalunda sagt, att våra jordeboknamn, även om deras vård handhafs av infödingar, nu skulle ha varit helt tadel fria. Ett korrekt återgivande av dem på riksspråk fordrar i många fall språkvetenskapliga insikter.

Den tilltänkta revisionen av namnen — den torde låta vänta på sig i ännu åtskilliga år — borde givetvis ha ägt rum långt tidigare. Den har fördröjts genom otillräckliga anslag från statens sida under tidigare år. Som det nu är, har befolkningen på olika håll allt för mycket vant sig vid de officiella namnen, som ju stå på alla debetsedlar, lagfartsbevis o. d., för att inte tala om post- och järnvägsstationer, omnibussar och vägvisare. Men det oaktat ha dessa namn i dagligt tal ute i bygderna ej visat någon större förmåga att undantränga de gamla namnen och namnformerna. Ett införande av riksspråksformer, som i möjligaste mån motsvara dialektuttalet — med beaktande av respektabel skrifttradition — bör alltså ej möta något hinder från ortsbefolkningens sida utan tvärtom vara välkommet. Då under alla förhållanden rent praktiska behov påkalla en revision av ett stort antal namn, t. ex. dubbelnamnen och andra onödigt långa beteckningar, vore det givetvis skäl att utsträcka revisionen så långt som möjligt. Vissa jordeboksnamn böra dock av praktiska skäl behandlas skonsammare, t. ex. sådana som anammats av järnvägs- och poststationer. Reformens utgång i varje särskilt fall blir f. ö. till väsentlig del beroende av ortsbefolkningens önskemål. Denna har nämligen att yttra sig över det ändringsförslag, som Ortnamnskommissionen i sinom tid kommer att utarbeta. Dessförinnan vore det nog inte ur vägen, att litet var på sin ort sökte sätta sig in i vad saken gäller. Och det gäller i synnerhet att inte visa någon undfallenhet för vad olika skrivare under tidernas lopp åstadkommit genom missuppfattning, vårdslöshet, okunnighet eller brådska. Och tro för all del inte, såsom många, även »bildade», halvt om halvt göra, att dialekterna i detta och i andra fall äro ett slags avart eller förvrängning av riksspråket — det förhåller sig snarare tvärtom, låt vara att svenska språket under de två sista århundradena antagit ett ganska skapligt utseende!

Den som inte har tid, lust eller tillfälle att undersöka de gamla skrifterna för att få reda på ett namns rätta skrivning, kan ofta enbart av dialektuttalet få tillräcklig vägledning. Riksspråksformen bör ju så nära som möjligt ansluta sig till detta. Då det gäller namn av oklar innebörd eller namn bildade av ord, som i dialekten ha ett väsentligt annat utseende än i riksspråket eller som helt saknas i det sistnämnda, måste dock avgörandet överlämnas åt fackmannen.